

PRESSIEGROEPEN IN DE EERSTE HELFT VAN DE NEGENTIENDE EEUW. EEN CONCREET GEVAL : DE SOCIETE GENERALE TIJDENS DE FINANCIËLE CRISIS VAN 1848 (*)

door

Dirk LUYTEN

Licentiaat Geschiedenis V.U.B.

De liberale staten die in de eerste decennia van vorige eeuw in enkele Westeuropese landen en in de V.S. tot stand kwamen, moesten de burger beschermen tegen willekeurige machtsuitoefening van de overheid. Het zwaartepunt van de besluitvorming lag bij het parlement. De eerste taak van de volksvertegenwoordiging bestond erin de uitvoerende macht nauwgezet te controleren om arbitraire beslissingen en favoritisme te verijdelen, want de staat was er enkel om het algemeen belang te dienen. De pers speelde hierbij een bijna even grote rol, ze vormde het verlengstuk van de parlementaire controle en liet de cijnskiezers toe de activiteiten van de volksvertegenwoordiging te volgen. De kranten hadden daarenboven een belangrijke voorlichtingsfunctie en maakten de burgers bewust van hun belangen (1).

(*) Dit artikel is een aangevulde en herwerkte versie van een seminariewerk opgesteld in het kader van de cursus "Historische Kritiek", gedoceerd in de licenties hedendaagse Geschiedenis aan de V.U.B. tijdens het academiejaar 1983-84 door Prof. Dr. E. Witte. We willen haar oprecht danken omdat ze het manuscript kritisch nalas.

(1) G. BURDEAU, *Le libéralisme*, Parijs, 1979, passim; vooral pp. 121-202. Voor de functie van de pers : J. HABERMAS, *L'espace publique. Archéologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, Parijs, 1978, pp. 61-77 en 99-138.

Dat het hier gaat om een ideaaltypische constructie ligt voor de hand. Hoewel in de literatuur gewezen wordt op het bestaan van afwijkingen t.a.v. de geponeerde principes staat het onderzoek naar de rol die de pressiegroepen speelden nog in de kinderschoenen, zeker voor wat de banken betreft (2). De Belgische situatie, waar slechts één studie bestaat over de drukking die de Société Générale op het Brusselse stadsbestuur uitoefende, is in dit opzicht zeker representatief (3). Het belang van het thema kan bezwaarlijk onderschat worden : de pressiegroepen treden immers op in een bijna clandestiene sfeer, aan elke controle onttrokken, wat toch een aanfluiting is van de basisfilosofie van de liberale staat (4).

In 1848 oefende de Société Générale zware pressie uit op de regering om een gunstmaatregel voor haar spaarkas af te dwingen (5). Aan de hand van een analyse van dit pressiemechanisme hopen we de machtspositie van deze drukkingsgroep in het geheel van de politieke instellingen beter te kunnen omschrijven. Een peiling naar de invloed van de Société Générale binnen het toenmalige politieke en economische systeem is daartoe een eerste vereiste.

(2) Stanislaw Ehrlich omschrijft "drukking" als een informele en soms extralegale activiteit die vooral door machtige economische groepen op de staat wordt toegepast, wanneer hun vitale belangen op het spel staan. Hij wijst er tevens op dat pressie een eerder zeldzaam verschijnsel is. S. EHRLICH, *Le pouvoir et les groupes de pression. Etude de la structure politique du capitalisme*, Parijs-Den Haag, 1971, p. 24.

(3) Een overzicht van de evolutie van het onderzoek vindt men bij : P.H. CLAEYS, *Groupes de pression en Belgique. Les groupes intermédiaires socio-économiques (contribution à l'analyse comparative)*, Brussel, 1973, pp. 14-27. S. EHRLICH, *op.cit.*, pp. 221-223, beperkt zich voor de eerste helft van vorige eeuw tot het voorbeeld van de Amerikaanse spoorwegmaatschappijen. Bij G. WOOTTON, *Pressure groups in Britain 1720-1970. An essay in interpretation*, Londen, 1975, pp. 55-100, komen banken evenmin aan bod.

(4) E. WITTE, "De Société Générale als drukkingsgroep. Een concreet voorbeeld : de grondspeculaties rondom het Brusselse justitiepaleis (1838-1840)", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, Gent, I, 1969, 1, pp. 6-45.

(5) Volgende fondsen, alle bewaard op het Algemeen Rijksarchief te Brussel (A.R.A.B.), werden geraadpleegd : *Archief Société Générale*, *Archief ministerie van financiën* en *Papieren Charles Rogier*. Het archief van Frère-Orban bevatte geen relevante informatie.

(6) Oude maar nog steeds bruikbare overzichtswerken : B.S. CHLEPNER, *La banque en Belgique. Etude historique et économique. Tome premier. Le marché financier belge avant 1850*, Brussel, 1926; B.S. CHLEPNER, *Le marché financier belge depuis cent ans*, Brussel, 1930; B.S. CHLEPNER, "Les débuts du crédit industriel moderne", *Revue de l'institut de sociologie*, Brussel, 1929, IX, pp. 293-316.

Veel origineel materiaal bij J. MALOU, *Notice historique sur la Société Générale pour favoriser l'industrie nationale (1823-1862)*. Brussel, 1863.

1. DE MACHTSPOSITIE VAN DE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE

Onder impuls van gouverneur Ferdinand de Meeus begon de Société Générale na 1835 met een industriële participatiepolitiek in de Henegouwse mijnen en metaalnijverheid. De familiebedrijven die voor hun rationalisatieinvesteringen een beroep deden op de Société Générale werden getransformeerd in naamloze vennootschappen, waarin de bank hoofdaandeelhouder was. Met het oog daarop werden drie dochtermaatschappijen, de "Société de commerce", de "Société Nationale" en de "Société des capitalistes réunis dans un but de mutualité industrielle" opgericht die via een systeem van gekruiste participaties en coöptatie van beheersmandaten volledig onder de patronage stonden van de grote aandeelhouders van de Société Générale.

De Société Générale was daarenboven emissie- en depositobank. De overname van de zieltogende stedelijke spaarkassen rond 1830 was het signaal geweest voor de uitbouw van een net van spaarkassen via de agentschappen. Het initiatief kende zo'n succes dat de directie in 1842 overging tot een verlenging van de terugbetalingstermijnen en een verlaging van de intrestvoeten, om de bank niet bloot te stellen aan massale opvragingen tijdens crisisperiodes. In tegenstelling tot hetgeen de liberale ideologie poneerde — het sparen was een middel voor de arbeider om zich individueel aan zijn sociale inferioriteitspositie te ontworstelen — boorde de spaarkas van de Société Générale vooral de kapitalen van de middengroepen aan, de arbeiders waren immers niet in staat geld opzij te leggen na de bevrediging van hun vitale behoeften (6).

Kortom, de Société Générale was een zeer moderne "gemengde bank", die in het economisch-financieel systeem van de jonge Belgische Natie een sleutelpositie innam en bovendien over uitstekende relaties beschikte in de hoogste politieke kringen. De bank had een semi-officieel karakter, ze was staatskassier en gouverneur en directeurs werden door de regering benoemd (7). Al in 1830 poogden de revolutionairen de Société Générale voor het nieuwe regime te winnen : J. Coghen, een van de grootste aandeelhouders werd opgeno-

In de jaren zeventig werd vernieuwend onderzoek gedaan over de financiële geschiedenis van de eerste helft van de vorige eeuw : J. LAUREYSENS, "The Société Générale and the origin of industrial investment banking", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, Gent, VI, 1975, 1, pp. 93-115; P. LEBRUN, "La haute finance bruxelloise", in : P. LEBRUN, M. BRUWIER, J. DHONDT, G. HANSOTTE, *Essai sur la révolution industrielle en Belgique 1770-1847*, Brussel, 1979, pp. 492-580.

(7) G. KURGAN-VAN HENTENRYCK, "La formation d'un capitalisme national en Belgique", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, Groningen, 1982, XCV, 4, pp. 489-506.

men in het financieel komitee van het Voorlopig Bewind en de Meeus, door familiebanden verbonden met de Société Générale, verving de Nederlandse gouverneur Repelaer Van Driel. De bank bewees het nieuwe regime onmisbare diensten om aan zijn precaire financiële situatie het hoofd te bieden (8). Dit optreden zorgde voor een welwillende houding van Leopold I, die in 1833 aandeelhouder werd. Hij was ervan overtuigd dat een machtige financiële instelling nodig was om de industriële en commerciële ontwikkeling van de nieuwe staat te bespoedigen, ze zou daarenboven de onafhankelijkheid van het executief vergroten (9).

Deze symbiose met de politieke top van het land kwam ook tot uiting in het bekleden van politieke mandaten door grote aandeelhouders. In 1857 was twintig percent in dat geval en de Meeus was bijvoorbeeld enkele jaren volksvertegenwoordiger (10).

Deze aanzienlijke economische en politieke invloed gaf anderzijds aanleiding tot heel wat kritiek. Naast de ongegronde beschuldiging van orangisme, verdacht een groot deel van de publieke opinie de Société Générale ervan het economisch leven te willen monopoliseren en haar politieke macht te sterk te willen uitbreiden (11). Om voor die monopoliepositie een tegengewicht te vormen richtte de Brusselse liberaal Charles De Brouckère in 1835 de "Banque de Belgique" op, met de steun van de Rotschilds en van Leopold I (12).

De nieuwe bank was in menig opzicht geïnspireerd door het model van haar rivaal. Ze hield zich met alle financiële verrichtingen bezig en bouwde in het Luikse een industrieel imperium op via haar dochtermaatschappij, de "Société des actions réunis". Ze had natuurlijk ook haar vertegenwoordigers in regering en parlement (13).

Beide banken raakten vlug in een concurrentiestrijd gewikkeld, waarbij onvermijdelijk teveel kapitaal geïmmobiliseerd werd. Daardoor was de Banque de Belgique tijdens de crisis van 1838-39 verplicht haar deuren te sluiten. De Société Générale nam de terugbe-

(9) E. WITTE, "Financieel-politieke aspecten van de Belgische Revolutie 1830-1831", in : *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*. Acta, Gent, 1982, pp. 129-177.

(9) A. SIMON, *Leopold I*, Brussel, 1963, p. 69.

(10) L. FRANCOIS, "De reacties van de aandeelhouders van de Société Générale op de revolutiegolf van 1830", *Belgisch tijdschrift voor nieuwste geschiedenis*, Gent, XII, 1981, 3, pp. 423-478; p. 456.

(11) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, p. 126 en 365.

(12) G. KURGAN-VAN HENTENRYCK, *op.cit.*, pp. 494-495.

(13) B.S. CHLEPNER, *Le marché financier...*, p. 22 en 25.

taling van de spaarboekjes en de inwisseling van de biljetten over terwijl de regering een lening van een miljoen frank toestond om de dividenden te kunnen uitbetalen (14).

De gevolgen van dit *débacle* waren voor de Banque de Belgique verstrekkend : ze had niet alleen de concurrentieslag verloren, ze moest ook haar spaarkas reorganiseren. Ze werd van de bank gescheiden en de deposito's werden nog enkel in overheidsfondsen belegd (15).

De oprichting van de Banque de Belgique moet ook tegen de achtergrond van het conflict rond het staatskassierschap geplaatst worden. In de conventie tussen de Société Générale en het Voorlopig Bewind die dateerde uit 1830 was geen reële controle voorzien. Vanaf 1834 tot 1836 — in dat jaar verscheen het rapport Fallon waarin de kwestie grondig onderzocht werd — poogden regering en parlement de bank tevergeefs aan het toezicht van het Rekenhof te onderwerpen. Het geschil werd pas definitief geregeld in 1850 met de oprichting van de Nationale Bank (16). De stichters van de Banque de Belgique hadden echter gehoopt dat in 1834 het staatskassierschap aan de Société Générale zou ontnomen worden ten voordele van de nieuwe bank. Een misrekening, want onder impuls van Leopold I en na drukking van de Société Générale, die daartoe even haar spaarkassen opdoekte, werd de conventie hernieuwd (17).

De Société Générale en de hele lobby daarond, de zgn. 'parti banquiste' werd dus herhaaldelijk aangevallen. Op welke sociale groepen steunde deze oppositie ? In de eerste plaats op de conservatieve grootgrondbezitters. Zij beschouwden het opkomend kapitalisme, waarvan de Société Générale toch de voornaamste motor was, als een bedreiging voor de agrarische belangen (18). Aangezien de aristocratie nog over aanzienlijke politieke invloed beschikte — de Senaat was nog altijd het conservatieve bastion — kwam het meermaals tot conflicten. Toen de Koning in 1836 trachtte Coghen en de Meeus de titel van minister van Staat te verlenen, stuitte hij op het

(14) M. LEVY-LEBOYER, *Les banques européennes et l'industrialisation dans la première moitié du XIXième siècle*, Parijs, 1964, pp. 644-651.

(15) E. WITTE en S. PARMENTIER, *Het Belgische spaarkaswezen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Een zaak van de door de overheid gesteunde haute finance*, 40 p, *Privéspaarkassen in België* (ter perse).

(16) Meer gegevens over dit conflict : B.S. CHLEPNER, *La banque...*, pp. 111-117.

(17) *Ibidem*, p. 115.

(18) E. WITTE en J. CRAEYBECKX, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, 1981, p. 34.

veto van de aristocraat de Theux, de leider van het kabinet. Als compensatie werd de Meeus evenwel in de adel verheven (19).

De goedkeuring van de statuten van de drie dochtermaatschappijen had onder de regering de Theux eveneens heel wat voeten in de aarde. De bank kon in 1842 evenmin rekenen op de medewerking van het parlement, de statuten werden slechts voorlopig verlengd, ondanks de veel welwillender houding van het kabinet Nothomb (20).

De tweede groep opposanten bestond uit de zelfstandige ondernemers die zich bedreigd voelden door het oprukkend financiekkapitaal. Hun angst was begrijpelijk en gelegitimeerd. Bij de grote banken konden ze niet alleen moeilijk terecht voor disconto, wanneer ze behoefte hadden aan langlopend krediet en als ze een beroep deden op de Banque de Belgique of de Société Générale, verloren ze hun autonomie in de nieuwe naamloze vennootschappen (21). Doctrinaire liberalen zoals Rogier en Frère-Orban werkten van hun kant aan de uitbouw van een openbare kredietsektor, ten dele als tegengewicht voor de privé-banken (22). Maar deze actieve overheidsinterventie in de economische sfeer was in de eerste plaats noodzakelijk voor de ontwikkeling van het kapitalisme en was overigens inherent aan de liberale ideologie in die periode. De staat vervulde een regulerende functie en nam die taken op zich die de privésektor niet adequaat kon vervullen, conform de visie van Adam Smith (23). Een van de belangrijkste opdrachten van de overheid was uiteraard de creatie van een efficiënt monetair systeem, waarvan de Nationale Bank als emissie- en disconto-instelling de hoeksteen vormde (24). In België gebeurde dat onder impuls van de doctrinaire liberalen (25).

(19) W. DE BOCK, "Rotschild et la Société Générale aux origines de l'Etat et la Dynastie belges", *Contradictions*, Brussel, 1980, nr. 23-24, pp. 107-108.

(20) E. WITTE, "Politieke ontwikkeling in België 1831-1846", *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, deel 11, 1983, pp. 315-345, p. 335.

(21) R. CAMERON, *Banking in the early stages of industrialization. A study in comparative economic history*, New York, 1967, p. 149.

(22) D. DE BRULLE, "Les chemins de fer belges. Charles Rogier et l'Etat", *Annales d'économie collective*, Genève, 1967, LV, 1, pp. 25-94, p. 89.

(23) G. BURDEAU, *op.cit.*, pp. 51 en 128-129; S. STUURMAN, *Kapitalisme en burgerlijke staat, een inleiding in de marxistische politieke theorie*, Amsterdam, 1978, p. 274.

(24) *Ibidem*, pp. 74-76.

(25) P. KAUCH, *De Nationale Bank van België 1850-1918*, z.p., 1950, pp. 32 e.v.

Op het eerste gezicht druiste dit in tegen de belangen van de privébanken, maar anderzijds maakte het hen veel minder kwetsbaar in crisissituaties en liet het hen toe vooral de activiteiten als deposito- en investeringsbank te ontplooiën.

De Société Générale kwam natuurlijk met de doctrinairers in conflict; in 1842 kwam het zelfs tot een rechtstreekse confrontatie tussen Rogier en de Meeus. Bij het debat over de Rijksmiddelenbegroting van 1842 diende Rogier een motie in voor de oprichting van een staatspaarkas. Wanneer de bestaande spaarkassen in moeilijkheden raakten, zou de overheid toch moeten instaan voor de terugbetaling van de deposito's, zodat de staat net zo goed zelf het initiatief kon nemen, argumenteerde Rogier. De Meeus voelde zich geïrriteerd en betwijfelde dat de staat wel zou kunnen terugbetalen, omdat de deposito's in overheidsfondsen werden belegd. Bij een bank waren de spaarders veel veiliger, want die kon nog andere activa realiseren (26).

Op een tegemoetkomende houding van de radicale liberalen hoefde de Société Générale tenslotte evenmin te rekenen. Hoewel ze het eigendomsrecht niet in vraag stelden, achtten ze de toenemende kapitaalconcentratie in de nijverheid onder impuls van de banken, de "geldaristocratie", verantwoordelijk voor de ellende van de volksklassen. Adolphe Bartels stelde dan ook voor staatskrediet aan landbouw en nijverheid te bevorderen, terwijl voor Tedesco, de radikaalste exponent van de groep, enkel de etatisatie van banken en investeringsmaatschappijen een oplossing kon bieden (27).

2. DE FINANCIËLE CRISIS VAN 1848

De verkiezingen van 1847 wezen op een radicalisering. De liberalen, toen de meest linkse partij, kwamen aan de macht. De regering, die het liberale programma van 1846 zou uitvoeren, stond onder leiding van Rogier, tevens minister van Binnenlandse Zaken. Frère-Orban zou in het kabinet ook een belangrijke rol spelen, vooral na zijn overstap van Openbare Werken naar Financiën in juli

(26) *Gedenkboek van de A.S.L.K. van België 1865-1965*, Brussel, 1965, pp. 59-60.

(27) A. GHYSSENS, *Ideologische aspecten van de Belgische radicale beweging: de intellectuele middenklasse en de aanzet tot sociale politiek, 1830-1848*, Brussel, V.U.B., onuitgegeven licentiaatsverhandeling, academiejaar 1984-85, p. 74 en 98; E. WITTE, "De Belgische radicalen: brugfiguren in de democratische beweging (1830-1848)", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1977, XC, 1, pp. 11-45, p. 24.

1848 (28).

De regering werd geconfronteerd met een moeilijke sociaal-economische situatie. De crisis, die al een drietal jaren aansleepte, teisterde vooral Vlaanderen, waar het in 1847 zelfs tot hongeropstanden kwam. In de andere economische sectoren was de toestand al niet veel beter, ook in de nijverheid heerste werkloosheid.

De radicalen hadden in 1843 hun tweede adem weergevonden. In de liberale "L'Alliance", de Brusselse kiesvereniging die al vlug partij-allures aannam en het programma van 1846 had opgesteld, kregen ze na 1845 de bovenhand. In 1847 werd daarenboven nog een koepelorganisatie voor de diverse democratische bewegingen, de "Association démocratique" opgericht. De radicalen poogden meer en meer de band naar de volksklassen te leggen. De hongermars van 1846 is hiervan een treffende illustratie (29). Kortom, in principe was het overslaan van de Franse februari-revolutie naar België niet ondenkbaar. Zover kwam het echter niet, verscheidene factoren kunnen hiervoor worden aangevoerd.

Enerzijds nam de regering, gesteund door de conservatieve oppositie, onmiddellijk maatregelen. De burgerwacht werd opnieuw ingesteld, geholpen door de "patriottische militieën", die door de overheid bewapend werden. De miliciens met verlof werden opgeroepen, er werden vrijwilligers gerecruteerd en in de steden werd verscherpte bewaking georganiseerd (30). Om de radicalen van hun kleinburgerlijke aanhang af te snijden deed de regering toegevingen in democratische zin : de kiescijns werd op het grondwettelijk minimum gebracht, het dagbladzegel werd afgeschaft en aan het ambtenarenparlement kwam definitief een einde (31).

(28) L. WILS, "De 'nieuwe politiek' en de schok van 1848", *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Haarlem, deel 12, 1977, pp. 276-283, pp. 276-277.

(29) J. DHONDT, "De sociale kwestie in België", *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Utrecht, Antwerpen, Gent, Leuven, deel 10, 1955, pp. 314-349, pp. 321-323; E. WITTE, "Scheuring in het Brusselse liberalisme. De krachtmeting van 1847 tussen doctrinair en radicalen", *Handelingen van de maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, XXII, 1968, pp. 227-250 (overdruk), pp. 3 en 16.

(30) J. BARTIER, "1848 En Belgique", in : F. FETJO-red., *1848 dans le monde. Le printemps des peuples*, Parijs, 1948, 2 delen, deel 1, pp. 355-371, pp. 364-365.

(31) J. DHONDT, "La Belgique de 1848", *Actes du congrès historique du centenaire de la Révolution de 1848*, Parijs, 1948, pp. 115-132, p. 124; E. WITTE, "Het Belgische ambtenarenparlement 1830-1848", *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, Brussel, 1981, LIX, pp. 828-882, pp. 863-864.

Om arbeidersoproer te voorkomen werd een programma van openbare werken op het getouw gezet en bestellingen bij de industrie moesten werkloosheid voorkomen. Om de bijkomende uitgaven te dekken nam de regering haar toevlucht tot een gedwongen lening (32).

De radicalen waren anderzijds niet allemaal revolutionairen. De poging van de linkerfractie, waar o.a. Tedesco bij betrokken was, om via een gecombineerde aktie — een gewapende “bevrijding” vanuit Frankrijk en arbeidersopstanden in België — de revolutie te ontketenen, liep op een sisser uit. Het “Belgisch legioen” werd gevat te Risquons-Tout en de opstootjes te Brussel, maar vooral in Henegouwen en Gent, hielden geen reële bedreiging in (33).

Een politieke crisis kon dus voorkomen worden, maar de gebeurtenissen hadden toch hun weerslag op het financiële systeem.

2.1. De financiële aspecten van de crisis

Het nieuws over de revolutie in Frankrijk bereikte Brussel op de avond van 25 februari en de volgende dag was het in het hele land bekend (34). De beurs viel onmiddellijk stil en de banken werden overrompeld door spaarders en houders van bankbiljetten (35). De regering stelde alles in het werk om de paniek in te dijken. In de kranten verscheen op 3 maart een bericht dat de schatkist de biljetten van de twee banken zou blijven aanvaarden (36). De volgende dag was de storm wat geluwd, maar de Société Générale vreesde toch nog moeilijkheden met haar spaarkas (37). Op 11 maart vroeg de bank aan Laurent Veydt, minister van Financiën, maar ook groot aandeelhouder en contactpersoon van de Société Générale, om het terugtrekken van de deposito's door openbare besturen van regeeringswege te beperken (38). Drie dagen later kreeg de bank voldoe-

(32) L. WILS, *op.cit.*, p. 279.

(33) J. DHONDT, “De sociale...”, pp. 325-326.

(34) J. DHONDT, “La Belgique...”, p. 116.

(35) *L'Émancipation*, 27 februari 1848, XIX, 58, p. 2C en 1 maart 1848, XIX, 61, p. 3B.

(36) *Journal de Bruxelles*, 3 maart 1848, nr. 62, p. 2B.

(37) *L'Émancipation*, 4 maart 1848, XIX, 64, p. 3B; B. GILLE, *Lettres adressées à la maison Rotschild de Paris par son représentant à Bruxelles. Tome II : L'époque des susceptibilités 1843-1853*, Leuven-Parijs, 1963, p. 252. Brief van 3 en van 6 maart 1848.

(38) Brief namens de Société Générale aan Veydt van 11 maart 1848. A.R.A.B., *Archief ministerie van Financiën*, nr. 325. (Identificatie bij L. FRANCOIS, *op.cit.*, biografisch dossier, p. 465).

ning (39).

Het disconto lag nagenoeg volledig stil, waardoor fabrieken met sluiting bedreigd werden (40). De zelfstandige ondernemers waren hiervan het eerste slachtoffer, wat een gelegenheid vormde om hun afkeer voor het grootkapitaal nogmaals te ventileren (41). In Brussel namen ze de kans te baat om de regering de oprichting van een discontokantoor te vragen, dat onafhankelijk van de twee banken zou werken. Op de vergadering waar het voorstel gelanceerd werd, waren ongeveer driehonderd handelaars en industriëlen aanwezig (42). Een commissie onder leiding van F. Jalheau, een radicaal die behoorde tot "L'Alliance" en in 1858 beheerder van een glasfabriek werd, stelde een ontwerp voor dat aan Veydt werd voorgelegd, die het positief bejegende (43).

Op 15 maart was in Frankrijk de gedwongen koers voor de bankbiljetten gedecreteerd en ook hun convertibiliteit was opgeheven (44). De Belgische regering nam een gelijkaardige maatregel.

2.2. De wet van 20 maart gedwongen koers en oprichting van een discontokantoor

Krachtens deze wet mocht de Société Générale voor twintig miljoen frank biljetten met gedwongen koers uitgeven en de Banque de Belgique voor tien miljoen. Die biljetten "... seront reçus comme monnaie légale dans les caisses publiques et par les particuliers". Ze konden dus voor alle transakties gebruikt worden, hoewel de banken niet langer verplicht waren biljetten van vijftig frank of meer tegen klinkende munt om te wisselen. In ruil voor de staatswaarborg voor de emissie moesten beide banken bij de schatkist waarborgen in de vorm van onroerende goederen of waardepapieren deponeren. De regering kon de maatregel volledig of gedeeltelijk opschorten als de omstandigheden het toelieten.

(39) Vertrouwelijke brief van Rogier aan Veydt. *Ibidem*.

(40) *L'Emancipation*, 8 maart 1848, XIX, 68, p. 2C.

(41) *Ibidem*, 10 maart 1848, XIX, 70, p. 2B. Lezersbrief van een industrieel.

(42) *Ibidem*, 13 maart 1848, XIX, 73, 2C en 3A. *Journal de Bruxelles*, 12 maart 1848, nr. 71, p. 2A.

(43) *L'Emancipation*, 19 maart 1848, XIX, 71, p. 4C. Identificatie aan de hand van : J. LAUREYSENS, *Industriële naamloze vennootschappen in België 1819-1857*, Leuven-Parijs, 1975, p. 511. E. WITTE, *Politieke machtsstrijd in en om de voornaamste Belgische steden 1830-1848*, Brussel, 1973, 2 delen, deel 1, p. 382, 395.

(44) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, p. 242.

Het tweede deel van de wet behelsde de oprichting van een discountkantoor in Brussel, dat ook de andere industriële en commerciële centra van het land zou bedienen. Het werd bestuurd door vijf beheerders, één aangeduid door de regering en door elke bank en twee door de Bestendige Deputatie van de provincie Brabant. Het kapitaal van acht miljoen frank zou voor de helft door de Société Générale en de Banque de Belgique geleverd worden, zonder intrest.

In de laatste artikelen werden controlemaatregelen voorzien : de totale som van de biljetten in circulatie moest om de veertien dagen in de "Moniteur" worden gepubliceerd, evenals het aantal verdisconteerde effecten. Een regeringscommissaris zou bij elke bank toezicht houden op de uitvoering van de wet (45).

De direkte aanleiding voor de indiening van het wetsontwerp was een brief van de Société Générale aan de ministerraad. De bank wees erop dat ze sedert het uitbreken van de crisis alles in het werk had gesteld om haar activiteiten op peil te houden, maar de gedwongen koers die in Frankrijk gedecreteerd was, maakte dat verder onmogelijk. De Belgische banken zouden geconfronteerd worden met een toevloed van biljetten uit Frankrijk, zodat inwisselen onmogelijk werd. De munten die nog in België waren zouden naar Frankrijk vloeien, terwijl de muntstroom in omgekeerde richting zou opdrogen.

Aangezien de bank zoveel mogelijk speciën in reserve moest houden om de nijverheid draaiende te houden en de handel niet te stremmen, dreigde het hele economische leven stil te vallen als de regering geen tegenmaatregelen nam. De Société Générale stelde daarom voor in Brussel een discountkantoor op te richten en de bank toe te laten voor vijftien miljoen frank biljetten met gedwongen koers op de kapitaalmarkt te gooien. De Société Générale zou dan voor achttien miljoen frank waarborgen aan de staat overmaken (46).

De regering nam deze argumentatie over in de memorie van toelichting en benadrukte dat de uitzonderlijke maatregel in de eerste plaats bedoeld was om de continuïteit in het disconto te handhaven (47). In het parlement was geen noemenswaardige tegenstand en

(45) "Loi relative à l'admission des billets de banque comme monnaie légale. 20 mars 1848", *Pasinomie*, Brussel, 1848, pp. 79-80.

(46) Brief namens de Société Générale aan de ministerraad van 18 maart 1848. A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 118. De brief werd ook afgedrukt in de memorie van toelichting.

(47) *Document nr. 175. Annales parlementaires de Belgique. Session ordinaire de 1847-1848. Chambre des représentants*. Zitting van 20 maart 1848, p. 1093A.

het wetsontwerp werd nog dezelfde dag goedgekeurd (48).

In de pers werd de maatregel evenmin aangevochten, enkel het katholiek-unionistische blad "L'Emancipation", waaraan verscheidene vooraanstaande conservatieven zoals De Decker en Malou meewerkten, was ontevreden. Het discontokantoor zou immers afhankelijk blijven van de banken, in tegenstelling tot het voorstel van Jalheau. In zijn ontwerp zou het kantoor werken met het kapitaal van de aandeelhouders, terwijl voor de staat een grote rol was weggelegd. Hij zou eventuele verliezen bijpassen en de biljetten aan toonder die het kantoor zou uitgeven om haar werkingsmiddelen te verruimen — ze zouden een intrest opbrengen — moesten door de staat aanvaard worden als wettig betaalmiddel voor de helft van de door de burgers verschuldigde belasting (49). Het voorstel van Jalheau kwam in feite neer op de creatie van een Nationale Bank.

De Société Générale sloot onmiddellijk een conventie af met de regering, waarin de waarborgen precies werden omschreven. Op zevententwintig maart werden J.N. Paquet, raadsheer bij het Hof van Cassatie en Th. Van Mons, raadsheer bij het Hof van Beroep te Brussel, benoemd tot regeringscommissaris, respectievelijk bij de Société Générale en bij de Banque de Belgique (51).

De wet werd door het parlement en de publieke opinie niet gecontesteerd omdat ze kaderde in het algemeen belang; de gedwongen koers gaf de banken inderdaad wat meer armslag. Enkele dagen na de publicatie van de wet waren ze opnieuw in staat om kredieten te verstrekken en begin april startten de werkzaamheden van het discontokantoor (52).

(48) *Ibidem*, kamer : pp. 1093-1096; Senaat, pp. 1110-1115.

(49) *L'Emancipation*, 25 maart 1848, XIX, 85, p. 3A en 10 april 1848, XIX, 101, p. 2C.

Voor de situering van de kranten baseren we ons steeds op : A. VERMEERSCH-H. WOUTERS, *Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische pers 1830-1848*, Leuven-Parijs, 1958, passim.

(50) "Arrêté Royal qui autorise le ministre des Finances à conclure une convention financière avec la Société Générale", *Pasinomie*, Brussel, 1848, p. 80.

(51) *Moniteur belge*, 27 maart 1848, nr. 87, p. 3A.

(52) *Journal de Bruxelles*, 23 maart 1848, nr. 82, p. 2B en 3 april 1848, nr. 93, p. 1B.

Voor handel en nijverheid was het gevaar voorlopig geweken, maar dat betekende niet dat de financiële crisis was opgelost. Net zoals in 1838-39 bezorgden de spaarkassen de banken de nodige hoofdbreken.

2.3. De moeilijkheden met de spaarkassen en de pressieactiviteiten van de Société Générale

Hoewel de opvragingen bleven aanhouden, waren de problemen voor de Banque de Belgique niet zo groot. Bij de reorganisatie van de spaarkas in 1843 was immers bepaald dat de deposanten in crisis-situaties in staatsfondsen konden uitbetaald worden, met uitzondering van de bedragen lager dan honderd frank, wat voor de spaarders natuurlijk een verlies betekende (53). Op zevenentwintig maart werd de maatregel van kracht (54). De bank had de regering tot driemaal toe gevraagd om de verliezen van de deposanten te compenseren, maar stuitte op de weigering van Rogier. Zo'n interventie zou de staat 90.000 frank kosten, terwijl de spaarders op de hoogte waren van het risico dat ze liepen. Rogier dacht dat de bank bovendien speculatieve bedoelingen had (55).

Bij de Société Générale was de spaarkas wel een integrerend deel van de bank blijven uitmaken en ze zorgde dan ook voor de nodige moeilijkheden. In de periode van vierentwintig februari tot tien mei beliepen de opvragingen nagenoeg zestien miljoen frank (56). Rekening houdend met de immobilisatie van het actief in waarden die als gevolg van de economische ontreddeering onrealiseerbaar geworden waren, kon de bank onmogelijk instaan voor de terugbetaling van de deposito's. Op de buitenlandse waarden kon evenmin een beroep gedaan worden. Hoewel de wet van 20 maart bedoeld was om het disconto op peil te houden, kreeg de bank weliswaar ook voor de spaarkas wat meer speelruimte. De letter van de wet verbood de bank immers niet de deposanten uit te betalen in niet converteerbare biljetten. Het was trouwens de bedoeling geweest om dat expliciet in de wet te vermelden (57). Wellicht werd die bepaling weggelaten om paniek te vermijden.

(53) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, p. 245.

(54) *Le Politique*, 29 maart 1848, VI, 1876, p. 2D.

(55) Brief van Rogier aan de minister van Financiën van 21 augustus 1848, A.R.A.B., *Archief ministerie van Financiën*, nr. 325.

(56) Ongedateerde nota, *Ibidem*.

(57) B. GILLE, *op.cit.*, p. 254, brief van 19 maart 1848.

De Société Générale schijnt de spaarders overigens in niet-converteerbare biljetten te hebben uitbetaald, wat wellicht kan afgeleid worden uit een brief van Veydt van begin april, waarin hij er zich over bekloeg dat de bank veel te weinig effecten verdisconteerde. Hij wees er nogmaals op dat het de bedoeling van de wetgever geweest was om de economische activiteit op gang te houden (58).

Op termijn werd de toestand voor de Société Générale echter onhoudbaar, en op 13 april was de bank verplicht een beroep te doen op de staat. Het wetsontwerp dat er het uitvloeisel van was, kreeg pas op 20 mei het fiat van de Senaat. In de periode daartussen zette de Société Générale de regering herhaaldelijk onder druk.

1. Het verzoek om staatshulp

In een brief vroeg de directie de ministerraad toestemming om opnieuw voor twintig miljoen frank biljetten met gedwongen koers te mogen uitgeven en eventueel tien miljoen frank extra voor rekening van de staat om de schatkisttegoeden uit te betalen.

De argumentatie van de Société Générale was erop gericht zich van elke schuld voor haar precaire situatie vrij te pleiten en de zaak zo voor te stellen dat de gevraagde maatregel uitsluitend het "algemeen belang" ten goede zou komen.

De kern van het betoog draaide rond de bewering dat de bank wel degelijk goed beheerd was, zodat ze aan een normale financiële crisis — er werd verwezen naar 1838-39 — het hoofd kon bieden. De oorzaak van de huidige moeilijkheden was enkel te zoeken in de politieke crisis, waar de bank bezwaarlijk verantwoordelijk kon gesteld worden. Het actief, dat de waarborg vormde voor de depositanten, was door de politieke troebelen grotendeels onrealiseerbaar geworden. Kortom, de bank riep overmacht in en wentelde de last voor de terugbetaling van de spaarders af op de regering.

Weigering van hulp zou overigens nefast zijn voor het algemeen belang : het disconto en de steun aan de ondernemingen zouden dan niet langer kunnen voortgezet worden, een algemene economische stagnatie zou er het gevolg van zijn. Voorwaar geen miniem dreigement, rekening houdend met de politieke crisissituatie van 1848 ! Dat stopzetting van het disconto een fatale slag zou betekend hebben voor de bank zelf, werd natuurlijk niet vermeld.

(58) Brief van Veydt aan de regeringscommissaris van 25 april 1848. En diverse nota's met het aantal verdisconteerde effecten. A.R.A.B., *Archief Société Générale*, nr. 118.

De Société Générale weerlegde ook onmiddellijk alle mogelijke bezwaren tegen een nieuwe emissie. De wet van 20 maart had immers bewezen dat biljetten met gedwongen koers door het publiek aanvaard werden. De vrees voor inflatie door een verhoging van de monetaire massa was daarenboven ongegrond, omdat de spaarders hun biljetten zouden oppotten en als de paniek geluwd was zouden ze opnieuw in de spaarkas belanden. De brief besloot met de overweging dat de maatregel niemand schade berokkende en enkel het algemeen belang ten goede zou komen door de Société Générale toe te laten al haar functies te blijven waarnemen (59).

De regering won eerst allerlei inlichtingen in bij de Société Générale om uit te maken of het voorgestelde plan efficiënt was, zonder de belangen van de staat te schaden. De Meeus werd verscheidene malen door de ministerraad gehoord en er werd ook correspondentie met de bank gevoerd. Naar aanleiding van zo'n vraag om inlichtingen oefende de Société Générale op 19 april een eerste keer zware morele druk uit op de ministerraad (60).

De bank stelde het in haar brief aan de ministerraad voor alsof — en dat was ongetwijfeld niet volledig uit de lucht gegrepen — het hele economische systeem van het land stond of viel met de Société Générale. Omdat die door overmacht in de problemen was geraakt, zou de regering alle verantwoordelijkheid dragen voor de nakende catastrofe wanneer ze de bank aan haar lot overliet. Deze idee zat besloten in de volgende passage : “Messieurs les Ministres, la crise qui a frappé le monde depuis le 24 février a créé pour la Belgique, pour son commerce et son industrie une situation aussi grave que délicate qui réclame les plus grands ménagements : tout se tient et s'enchaîne dans cette situation tendue à plus haut degré : briser les ressorts qui la soutiennent c'est la bouleverser; laisser ébranler l'établissement qui en est le pivot principal et autour duquel s'agitent, sous son influence, d'innombrables intérêts, c'est provoquer une affreuse perturbation, laisser entamer le crédit qui survit, cet instrument si précieux, mais si délicat et fragile au milieu de la crise, c'est abandonner le moyen de conservation qui subsiste, c'est compromettre et rejeter la dernière planche de salut.” Bovendien was de steunmaatregel voor de staat een gratuite daad : “La Société Générale ne demande à l'Etat ni subside, ni secours matériel : subjuguée par les événements dont les plus grands Empires subissent l'influence, possesseur de biens réels

(59) Brief van de direktie van de Société Générale aan de ministerraad van 13 april 1848, *Ibidem*, nr. 122.

(60) Kopie van een brief namens de Société Générale aan de ministerraad van 19 april 1848, p. 1, *Ibidem*, nr. 122.

de valeurs effectives que la *force majeure* (onze onderstreping) empêche seule de réaliser, elle ne demande que la faculté d'émettre en plus grande quantité dans la limite des besoins à constater, son propre papier, ..., elle sauve à tous les intérêts une catastrophe, au Gouvernement les plus grandes embarras" (61).

De bank gaf de regering daarenboven de raad om niets te ondernemen dat het imago van de Société Générale kon schaden. De kredietwaardigheid van de bank zou er immers door aangetast worden, dus ook die van de hele natie en daarvan zou de regering het eerste slachtoffer worden : "... laisser anéantir la confiance en provoquant une émission qui la suppose et qui l'exige, ce serait une contradiction fatale : si l'émission va se faire, le gouvernement qui la garantira est le premier intéressé à maintenir ce crédit si nécessaire, à repousser comme un danger tout ce qui pourrait l'altérer ou le nuire" (62).

Deze waarschuwing was ongetwijfeld bedoeld om te vermijden dat de regering aan de zaak ruchtbaarheid zou geven of dat ze de toestand van de bank zou onderzoeken.

Hiermee hield het echter niet op, de Société Générale zette de regering verder onder druk door haar te herinneren aan de diensten die ze aan de staat had bewezen. Dat de bank ook hier al eens een loopje nam met de waarheid hoeft ons niet meer te verwonderen.

De Société Générale herinnerde de regering eraan dat ze in 1840 een lening had toegestaan, ondanks haar preciaire financiële toestand. In 1842 had ze gezorgd voor een snelle afwikkeling van de domeintransaktie met Nederland. De bank hield aan de operatie meer dan veertig miljoen frank over, maar ze werd in de brief als belangeloos voorgesteld (63). Kortom, het was niet meer dan rechtvaardig dat de regering nu de bank aan overmacht ten prooi was gevallen, tot een wederdienst bereid was.

In het slot van de brief kwam de Société Générale met het ultieme argument aandraven : ze spiegelde de regering het beeld van een algehele maatschappelijke crisis voor : "Il ne sera point dit sans doute... que l'établissement chez lequel tous les grands intérêts ont toujours trouvé appui et assistance... n'aura trouvé personne pour le défendre et le soutenir devant les conséquences imprévues et inévitables d'une crise universelle, alors que la sûreté du pays, le maintien de l'ordre, les exigences et l'avenir du commerce et de l'industrie

(61) *Ibidem*, p. 1-2.

(62) *Ibidem*, p. 3.

(63) *Ibidem*, p. 4.

imposaient manifestement le devoir de le protéger, l'obligation de le maintenir et alors que ce résultat si nécessaire pouvait se réaliser sans effort, sans aucun sacrifice. Si une perturbation funeste, dont il est si facile encore de conjurer le danger, devait s'accomplir, il n'y aura jamais assez de regrets pour déplorer plus tard les conséquences et les malheurs..." (64).

De pressie was zeker niet overbodig, binnen het kabinet verzetten Rogier en Frère-Orban zich tegen de steunmaatregel en ze wedden daarbij op verschillende paarden.

Een eerste efficiënt middel was het inschakelen van de pers. Op drieëntwintig april maakte "L'Observateur belge", de officiële spreekbuis van de doctrinaire liberalen, melding van het verzoek van de Société Générale. De redakteur stelde in zijn commentaar voor de bank een staking van betaling toe te staan, zodat aan bepaalde kredieters voorrang kon gegeven worden, voor het overige moest de Société Générale maar aan haar lot worden overgelaten (65). Gezien de strakke band tussen deze regeringsleden en de krant was hier waarschijnlijk sprake van een bewuste "lek" met de bedoeling de Société Générale in discrediet te brengen. Daarmee legden Rogier en Frère-Orban de raad van de Société Générale uit haar brief van 19 april overigens ostentatief naast zich neer...

Ook binnen de ministerraad boden Rogier en Frère-Orban heftig weerwerk. Niet alleen werd de procedure gerekt door de herhaalde vragen om inlichtingen, de regering besliste ook een onderzoekscommissie in het leven te roepen, een hoogst ongewone procedure, te meer daar de publicatie van de resultaten een echte primeur was, de Société Générale had immers nog nooit balansen of rekeningen vrijgegeven.

Hoewel de commissie uit parlementairen bestond, gebeurde alles in het geheim, vóór de indiening van het wetsontwerp vinden we van de commissie of van haar oprichting niets terug in de parlementaire handelingen.

2. Het commissieonderzoek

Het onderzoek was een cruciale fase in het besluitvormingsproces, de resultaten ervan waren immers bepalend voor de uiteindelijke houding van de regering (66).

(64) *Ibidem*, p. 5.

(65) *L'Observateur belge*, 23 april 1848, XIII, 144, p. 1A.

(66) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, p. 252.

Op dat beslissend moment kwam Leopold I tussen. De 26ste april, één dag nadat de commissie met haar werkzaamheden begon, verzocht hij Rogier en Frère-Orban op het verzoek van de Société Générale in te gaan (67). Van rechtstreekse pressie van de bank op de vorst vonden we geen sporen. Omdat de persoonlijke belangen van de koning als aandeelhouder op het spel stonden is het natuurlijk niet uitgesloten dat hij op eigen initiatief handelde en de vrees voor een verscherping van de politieke crisis kan zeker ook hebben meegepeeld.

De Société Générale doorzag blijkbaar de strategie van haar tegenstanders, want ze was zeer verontwaardigd over het lek en toonde zich teleurgesteld over het aangekondigde onderzoek. Ze zou evenwel haar medewerking verlenen en drong er nogmaals op aan dat de zaak vlug zijn beslag zou krijgen (68).

De parlementaire onderzoekscommissie bestond uit zes personen, waarvan enkel verslaggever Jules Malou banden had met de Société Générale : in juni 1848 werd hij tot directeur benoemd, samen met Veydt. Paquet, regeringscommissaris bij de bank en extra-parlementair behoorde ook tot de commissie. De Banque de Belgique was vertegenwoordigd door Loos en Desmanet de Biesme. Delfosse, een vriend van Rogier en één van de meest fervente opposanten van de Société Générale nam het voorzitterschap waar. Het zesde lid was de liberale volksvertegenwoordiger Henri de Brouckère (69).

Het onderzoek duurde slechts twee dagen, maar het gebeurde wel grondig. De balans werd ontleed, er werden mondelinge en schriftelijke inlichtingen ingewonnen bij de gouverneur en de commissieleden voerden hun taak zelfs uit in de lokalen van de bank (70). Hoewel de commissie zich enkel zou bezighouden met het beantwoorden van de dubbele vraag of de voorgestelde maatregel efficiënt was zonder de belangen van de staat te schaden en geen oordeel zou vellen over het gevoerde beleid, klonk doorheen het hele rapport een vrij kritische ondertoon.

(67) E. DISCAILLES, *Charles Rogier (1800-1885)*, Brussel, 1892-1894, deel 3, p. 222, voetnoot 1; P. HYMANS, *Frère-Orban*, Brussel, 1905, deel 1, p. 223.

(68) Kopie van een brief namens de Société Générale aan Veydt van 24 april 1848. A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 122.

(69) *Rapport à monsieur le ministre des Finances sur la situation de la Société Générale. Document 251. Annales*, p. 1611. Identificatie : J. LAUREYSSENS, *Industriële...*, p. 59, 524, 676; R. DE VULDER, *Biografisch repertorium der Belgische parlementairen 1830-1965*, Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, academiejaar 1964-65, 10 delen, passim.

(70) *Rapport à monsieur...*, p. 1063 A.

De vinger werd inderdaad onmiddellijk op de wonde gelegd, de spaarkas veroorzaakte de perikelen van de bank omdat er teveel kapitaal geïmmobiliseerd was : "En l'histoire des établissements de crédit, l'on reconnaît aisément que presque toujours leurs embarras dans les moments de crise et quelquefois leur décadence, sont provenus de ce que les capitaux n'avaient servi exclusivement à la destination que la nature des choses assigne à de tels établissements, de ce que sous une forme ou sous une autre ces capitaux étaient immobilisés. La crise arrivant, ..., en présence de dettes exigibles, se trouve un actif considérable, gage certain, parfois surabondant pour les créanciers, mais gage qui n'est point disponible et que les circonstances ne permettent pas de réaliser". Hier werd er in bedekte termen op gewezen dat de Société Générale via haar dochtermaatschappijen te veel geld had voorgeschoten aan haar ondernemingen. Ze konden in principe verplicht worden terug te betalen, maar dan zou het imperium van de Société Générale als een kaartenhuisje in elkaar storten. "Puissent les fautes commises dans d'autres temps être du moins un renseignement pour l'avenir..." voegde de commissie er vermanend aan toe (71).

Over de remedie bestond echter geen eensgezindheid. Vijf commissieleden waren van mening dat een bijkomende emissie van twintig miljoen frank zou volstaan als de regering een actief aandeel kreeg in het beleid van de bank, er werd zelfs gewag gemaakt van een vernieuwing van de directie. In secundaire orde moest energieker optreden worden tegen de debiteurs en de ondergeschikte besturen mochten hun deposito's niet lichtzinnig opvragen. Het zesde commissielid koesterde zware twijfels over de doeltreffendheid van de nieuwe emissie.

De voltallige commissie stelde voor om in het wetsontwerp het principe van de oprichting van een staatsspaarkas in te schrijven (72).

Ook de waarborgen werden aan een onderzoek onderworpen. De commissie meende dat de nominale waarde van de waarborgen de som van de emissie met één vierde moest overschrijden, omdat de werkelijke waarde moeilijk kon geëvalueerd worden. Tenslotte was de commissie van oordeel dat de staat van de Société Générale een intrest van 5% mocht eisen omdat de regering het geld zelf ook kon gebruiken om het bedrag van de gedwongen lening te verminderen. Het was daarenboven niet meer dan billijk dat de bank die de deposito's lukratief had belegd, de staat vergoedde voor het verlenen van zijn waarborg (73).

(71) *Ibidem*, p. 1610 A.

(72) *Ibidem*, loc.cit.

(73) *Ibidem*, p. 1610 B.

Het belang van het rapport kan bezwaarlijk onderschat worden. Het drukte niet alleen zijn stempel op het wetsontwerp, voor het eerst was een tipje van de sluier die de bank bedekte opgelicht. Het werd in de pers dan ook druk besproken (74). Anderzijds zette het verslag het licht op groen voor het verlenen van de gevraagde gunstmaatregel en op 28 april diende de regering haar wetsontwerp in.

3. Het wetsontwerp

In de memorie van toelichting werd verwezen naar de brief van 13 april, waarvan de argumentatie werd overgenomen. Conform de besluiten van de onderzoekscommissie werd in het ontwerp voorgesteld op de emissie een intrest te heffen, maar slechts 3% i.p.v. 5 zoals de commissie had gesuggereerd. De controle van de Société Générale zou gebeuren door drie regeringscommissarissen en de oprichting van een staatsspaarkas werd in het ontwerp ingeschreven als een principiële beslissing. De uitwerking van de statuten ervan moest het ontwerp van een bijzondere wet vormen en de nieuwe spaarkas zou de deposito's van de Société Générale kunnen overnemen.

De bank kon tenslotte verplicht worden tot een bijkomende emissie van tien miljoen frank voor rekening van de staat (75).

De dag van de indiening van het wetsontwerp oefende de Société Générale nogmaals druk uit, ditmaal op de minister van Financiën. De brief was bedoeld om hem te herinneren aan de talrijke "diensten" die de bank aan het land bewezen had sedert 1830. De verschillende staatsleningen, de steun aan het Voorlopig Bewind tijdens de Belgische omwenteling, de domeintransactie van 1842, de economische ontwikkeling van Henegouwen en de aanleg van het kanaal Sambre-Oise, levensnoodzakelijk voor de afzet van het Henegouwse industriebekken, passeerden de revue. De Société Générale stelde de zaken weer zó voor alsof ze bij al die operaties zelf geen enkel financieel belang had en dat ze integendeel alleen het algemeen belang had willen dienen (76).

(74) Cfr. de verschillende kranten na 28 april - passim.

(75) *Document 251*, pp. 1607-1608A.

(76) Minuut van een brief namens de Société Générale aan Veydt van 28 april 1848, A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 122.

4. DE BEHANDELING DOOR HET PARLEMENT

4.1. Het rapport van de Centrale Sektie in de Kamer

In het rapport van de Centrale Sektie werd zware kritiek geleverd op het beleid van de Société Générale. Dat is enigszins verwonderlijk, omdat de Centrale Sektie onder voorzitterschap stond van de Gentse doctrinaire liberaal d'Elhougne. Hoewel hij geen banden had met de bank, verdedigde hij haar tijdens de debatten door dik en dun (77).

Het rapport hekelde in de eerste plaats de excessieve immobilisatie van kapitalen, die uitsluitend tot doel had gehad de door de Société Générale gepatroneerde ondernemingen van de nodige middelen te voorzien. Om dergelijke beleidsfouten in de toekomst te vermijden werd voorgesteld twee nieuwe directeurs te benoemen en de uitbetaling van intresten en dividenden aan de aandeelhouders stop te zetten om de amortisatie te versnellen (78).

Vervolgens werd ingegaan op het vraagstuk van de oprichting van een Nationale Bank, al dan niet gekoppeld aan het toestaan van een staking van betaling aan de Société Générale. Noch het een, noch het ander werd aanvaard. De Centrale Sektie was wel overtuigd van de noodzaak om in de nabije toekomst een nationale emissie- en discontobank op te richten maar de aangelegenheid was veel te belangrijk om ze in een beperkte tijdsspanne af te handelen. Tegen een stopzetting van betaling — een voorstel dat door "L'Observateur" gelanceerd werd — kantte de Centrale Sektie zich eveneens; ze stelde integendeel voor de Société Générale de gevraagde nieuwe emissie toe te staan. Er was niet alleen het precedent van de Banque de Belgique, maar een spaarkas moest om principiële redenen gered worden omdat ze de spaarzin bij de arbeiders aanwakkerde en hen zo alle lust ontnam om tegen het gezag in opstand te komen. De Centrale Sektie gaf weliswaar toe dat ook rijken hun geld bij de spaarkas hadden belegd, maar ze verzette zich toch tegen het voorstel om enkel de kleine spaarders te vergoeden en de rijken, een beetje naar het voorbeeld van de Banque de Belgique, obligaties van de bank te geven. Dat zou immers nefast zijn voor het prestige van de spaarkas.

De commissie was tenslotte ook voorstander van de oprichting van een staatsspaarkas, maar gezien het grote belang ervan kantte ze zich tegen het voornemen van de regering om een spaarkas te organi-

(77) We vonden geen gegevens over hem bij L. FRANCOIS, *op.cit.*, noch bij J. LAUREYSSENS, *Industriële...*

(78) *Document 264. Annales... Kamer*, zitting van 9 mei 1848, p. 1642 A en 1644 A.

seren met een koninklijk besluit; een staatsspaarkas moest het voorwerp uitmaken van een speciale wet (79).

Hoewel het rapport het beleid van de Société Générale op de korrel nam en nieuwe, harde voorwaarden oplegde, was het toch niet geheel negatief voor de bank. Een stopzetting van betaling, een idee dat in doctrinair liberale kringen opgang maakte en dat wellicht tot een faillissement zou geleid hebben, werd resoluut afgewezen en de oprichting van een staatsspaarkas en een Nationale Bank behoorde evenmin tot de prioriteiten van de Centrale Sektie.

Het rapport werd bij de Kamer ingediend op 8 mei en ondertussen was de Société Générale in een lastig parket verzeild geraakt. Op 30 april had ze nog slechts anderhalf miljoen frank in reserve, terwijl zowel voor eigen behoeften als voor die van de staat binnen een korte termijn vier miljoen frank nodig was, zodat de bank een beroep zou moeten doen op haar vijf frankstukken, die normaal gereserveerd waren voor de lonen van de arbeiders (80).

Veydt kwam de Société Générale echter onmiddellijk ter hulp. In het wetsontwerp was de mogelijkheid voorzien de bank tien miljoen frank voor rekening van de staat te doen uitgeven, om de schatkistgoeden uit te betalen. Veydt stond op dit bedrag een geanticipeerde emissie van vier miljoen frank toe en nam daarvoor zelf de verantwoordelijkheid op (81).

Tijdens de werkzaamheden van de Centrale Sektie bleef de Société Générale pressie uitoefenen, ditmaal op voorzitter d'Elhougne. De bank was er vooral om bekommerd dat de zaak in alle stilte zou worden afgehandeld. Ze raadde d'Elhougne in bedekte termen aan niet te veel uit te weiden over het in het verleden gevoerde beleid: "... vous comprendrez aussi combien serait nuisible après tout cela une discussion publique dans laquelle le crédit et tout ses éléments seraient de nouveau mis en question". Wanneer de Centrale Sektie deze raad in de wind sloeg, zou ze een zware verantwoordelijkheid op zich nemen: "Ce serait nuire à tous les intérêts, compromettre sans retour le gage des créanciers et tous les droits des actionnaires et provoquer d'affreux désastres" (82).

(79) *Ibidem*, p. 1643.

(80) Minuut van een brief namens de Société Générale aan Veydt van 30 april 1848, A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 122.

(81) Vertrouwelijke brief van Veydt aan de Meeus van 1 mei 1848, *Ibidem*.

(82) Kopie van een brief namens de Société Générale aan d'Elhougne van 6 mei 1848, *Ibidem*.

De volgende dag was Veydt weer aan de beurt en ook bij hem bekleog de bank zich over de trage afwikkeling van de procedure en de ruchtbaarheid die aan de zaak was gegeven (83).

4.2. De parlementaire debatten en de pers

De debatten in het parlement, ondersteund door de pers, waren de laatste kans om nog enig weerwerk te bieden tegen de Société Générale, wanneer tenminste een efficiënte strategie kon ontwikkeld worden.

De tiende mei, bij het begin van de kamerdebatten nam de Société Générale onmiddellijk het initiatief : de direktors stapten op. Hoewel we niets met zekerheid over hun motieven kunnen zeggen — de processen-verbaal van de direktieraad voor de periode 1840-1850 ontbreken immers in het archief — kunnen drie hypothesen naar voor geschoven worden (84).

In de eerste plaats verijdelden ze door zelf af te treden een rechtstreeks ingreep van de overheid, een gedwongen ontslag van twee direktors zoals de Centrale Sektie had voorgesteld. Anderzijds hoopten ze wellicht dat door hun aftreden het parlement een meer welwillende houding zou aannemen, zodat de debatten vlug hun beslag zouden krijgen. De mogelijkheid van een intern conflict tussen de oude en de nieuwe generatie direktors mag evenmin worden uitgesloten. Jules Malou, die in juni tot direktor zou worden benoemd, had immers niet alleen in zijn onderzoeksrapport het beleid van de bank gekritiseerd, hij herhaalde die aantijgingen tijdens de debatten (85).

Hoe dan ook, de ontslagbeslissing was al genomen onmiddellijk na de indiening van het rapport van de Centrale Sektie. Veydt hoopte echter dat het voorstel om twee direktors de laan uit te sturen het niet zou halen en omdat hij had vernomen dat de direktie slechts ongaarne haar ontslag had ingediend, verzocht hij de direktors nogmaals over de kwestie te delibereren. De direktie bleef bij haar besluit (86).

(83) Klod van een brief namens de Société Générale aan Veydt van 7 mei 1848. *Ibidem*.

(84) A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 34. Kopie van een brief van de direktie van de Société Générale aan de ministerraad van 9 mei 1849. *Ibidem*, nr. 122.

(85) *Annales... Kamer*, zitting van 11 mei 1848, pp. 1632B-1633A.

(86) Brief van Veydt aan de Meeus van 9 mei 1848. A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 122.

In hun ontslagbrief maakten de oud-direkteurs nog van de gelegenheid gebruik om te protesteren tegen de opschorting van de uitbetaling van intresten en dividenden. De maatregel zou de bank discreditieren en de staat en de aandeelhouders schade berokkenen, want de waarborg voor de emissie en het actief van de dochtermaatschappijen bestond vooral uit aandelen van de bank (87). Het hoeft geen betoog dat in de eerste plaats de belangen van de direktieurs in het gedrang kwamen, ervan uitgaande dat ze tot de grootste aandeelhouders behoorden, kan men zich gemakkelijk een idee vormen over de omvang van hun persoonlijk financieel verlies.

De beslissing van de direktie kon de tegenstanders van de Société Générale alvast niet milder stemmen. Het beleid van de direktie, meer bepaald de overdreven immobilisatie en het feit dat de bank alleen haar ondernemingen uit de moeilijkheden hielp, werd flink op de korrel genomen (88).

De tegenstanders van de Société Générale waren niet in staat de plannen van de bank te verijdelen, daarvoor waren hun alternatieven veel te vaag.

Rogiers vriend Delfosse stond aan de spits van de oppositie. Als lid van de onderzoekscommissie was hij trouwens goed geplaatst om de nodige argumenten aan te voeren. Zijn standpunt liet niets aan duidelijkheid te wensen over : de staat moest de bank aan haar lot overlaten en haar een staking van betaling toestaan. Overheidsinterventie kon volgens Delfosse enkel verantwoord worden voor de kleine spaarders, niet voor alle deposanten want sommigen waren zo kapitaalkrachtig dat ze niet meer recht hadden op schadeloosstelling dan de andere krediteurs.

Over de concrete modaliteiten van zijn voorstel weidde hij niet uit, hij zegde alleen dat de staatshulp aan de kleine deposanten moest

(87) Kopie van een brief van de direktie van de Société Générale aan de ministerraad van 9 mei 1848, *Ibidem*.

(88) De doctrinaire liberaal Monceau; *Annales... Kamer*, zitting van 11 mei 1848, pp. 1630B-1631B. De katholiek De Haerne, *Annales... Kamer*, zitting van 11 mei 1848, pp. 1628A-1629B.

Desmanet de Biesme, katholiek senator en beheerder van de "Société des actions réunis", de dochtermaatschappij van de Banque de Belgique. *Annales... Senaat*, zitting van 19 mei 1848, pp. 1625-1626.

Meer algemene argumentatie tegen de industriële ontwikkeling bij de liberale baron de Waha, *Annales... Senaat*, zitting van 20 mei 1848, pp. 1749-1750. Identificatie van de parlementairen via R. DE VULDER, *op.cit.*

ophouden aan de grenzen van de humaniteit (89). Bij de idee om alleen kleine spaarders te vergoeden sloten zich heel wat volksvertegenwoordigers en senatoren aan, ze beseften immers dat het aandeel van de arbeiders bijzonder miniem was (90).

De meest doortimmerde kritiek kwam van de doctrinaire liberaal Lebeau. Het argument dat de spaarkas moest gered worden omdat het een instelling voor de verheffing van de arbeidersklasse was, noemde hij een drogreden : veruit de meeste deposanten kwamen uit de middenklasse en de burgerij en ze hadden uitsluitend lukratieve bedoelingen gehad. Ze waren zich bewust van het risico en waren bijgevolg gebonden aan het wel en wee van de Société Générale, zodat ze geen aanspraak konden maken op staatshulp. De onwetende arbeiders mochten echter niet aan hun lot worden overgelaten omdat ze achter de Société Générale de staat zagen (91). Een staking van betaling was nog de beste oplossing. De bank kon immers al sinds lang niet meer aan haar verplichtingen voldoen, door de wet van 20 maart werd de convertibiliteit van de biljetten opgeheven en krachtens de op stapel staande maatregel zou ze de mensen die munten gedeponeed hadden in papier mogen vergoeden. Een staking van betaling zou alle belangen veilig stellen : gezonde bedrijven kwamen een staking van betaling te boven, waarom is de Société Générale er dan zo bang voor, vroeg Lebeau zich enigszins ironisch af. Het argument als zou een weigering van hulp aan de spaarkas een industriële ineenstorting teweeg brengen omdat de bank verplicht zou worden haar ondernemingen in de steek te laten werd daarenboven door Lebeau ontzenuwd. De nijverheid doen produceren op haar capaciteit van vóór 24 februari was gezien de algemene economische recessie onmogelijk; een aantal hoogovens was overigens al gedoofd. Een staking van betaling zou ook aan deze kwestie een mouw passen : de bank zou immers voorrang kunnen geven aan het disconto en de steun aan haar ondernemingen. De regering kon dan haar handen vrij houden om zelf papiergeld uit te geven (92). Hier stuiten we op de achillespees van Lebeau's redevoering, want evenmin als Delfosse kwam hij met een concreet alternatief op de proppen. De idee van de oprichting van een Nationale Bank hing echter wel in de

(89) *Annales... Kamer*, zitting van 10 mei 1848, pp. 1612-1613.

(90) De Haerne, Dumon-Dumortier, *Annales... Senaat*, zitting van 19 mei 1848, p. 1727; Desmanet de Biesme en Destriveaux — zie verder.

(91) *Annales... Kamer*, zitting van 10 mei 1848, p. 1616.

(92) *Ibidem*, pp. 1617-1620.

lucht, net als Lebeau wezen 't Kint de Naeyer en De Haerne op de noodzaak ervan (93). In een groot deel van de pers werd daarenboven gepleit voor een diepgaande reorganisatie van het kredietwezen, wat erop wijst dat een groot deel van de publieke opinie daarvoor gewonnen was. "L'Observateur" stelde haar kolommen open voor een lezer die de oprichting van een centrale emissie- en herdisconteringsbank voorstelde. Aan deze "Banque gouvernementale des travailleurs" moest een spaarkas voor de lagere sociale klassen gekoppeld worden (94).

De unionistische "Le Politique" geleid door Adolphe Haumann, een goede vriend van Lebeau, en gepatroneerd door de Banque de Belgique, suggereerde om de Société Générale aan haar lot over te laten en de deposito's van de spaarkas over te hevelen naar een onmiddellijk op te richten staatsspaarkas. Sparen was immers veel te belangrijk om te laten ontsnappen aan de controle van pers en parlement (95). De krant die op die manier de Société Générale een hak wilde zetten, verweet Rogier een gebrek aan beginselvastheid : hij hielp de Société Générale immers en liet zijn vroegere ideeën over het kredietwezen varen (96).

De "Journal de Bruxelles", zowat de spreekbuis van de katholieke belangen, veel gelezen door de adel, sloot zich aan bij het voorstel van "Le Politique" en pleitte eveneens voor de creatie van een Nationale emissiebank die tevens staatskassier zou zijn (97).

Door het gebrekkige alternatief van de parlementaire opposanten viel het de verdedigers van de Société Générale natuurlijk niet moeilijk om de kritieken te weerleggen. D'Elhougne, die we al eerder ontmoetten als voorzitter van de Centrale Sektie, verweet Delfosse trouwens onmiddellijk dat hij geen valabel alternatief had en kante zich tegen het plan om alleen de kleine deposanten te vergoeden. Als de hele spaarkas niet gered werd, zou de instelling voorgoed haar prestige verliezen (98).

(93) De Haerne, *loc.cit.*; de doctrinair 't Kint de Naeyer, *Annales... Kamer*, zitting van 9 mei 1848, p. 1604.

(94) *L'Observateur belge*, 10 mei 1848, XIII, 131, p. 1B-C.

(95) *Le Politique*, 29 april 1848, VI, 1906, p. 3C en 1 mei 1848, VI, 1908, p. 3B-C, 9 mei 1848, VI, 1916, p. 3A-B.

(96) *Le Politique*, 5 mei 1848, VI, 1922, p. 3A-B.

(97) *Journal de Bruxelles*, 11 mei 1848, nr. 130, pp. 1C en 2A, 5 mei 1848, nr. 124, p. 1A-B.

(98) *Annales... Kamer*, zitting van 10 mei 1848, p. 1622-24. Zelfde argumentatie bij de doctrinaire liberaal Verhaegen, *Annales... Kamer*, zitting van 11 mei 1848, p. 1638.

In zijn repliek voerde Delfosse geen nieuwe argumenten aan, maar hij raakte wel in een hevige polemiek met zijn geestesgenoot d'Elhougne. Delfosse merkte schamper op : "J'ai cru entendre, non le rapporteur de la Section Centrale, mais un avocat de la Société Générale. Je félicite la Société d'avoir trouvé dans les convictions pures et désintéressées de l'honorable monsieur d'Elhougne ce qu'elle se serait trouvée heureuse de payer au poids d'or" (99).

Het blijft overigens de vraag of de tegenstanders van de Société Générale veel meer restte dan wat verbaal weerwerk te bieden. Zolang er geen Nationale Bank of staatsspaarkas bestond, vormde de Société Générale nog een onmisbare pijler van het kredietsysteem. In 1843 bleef er eigenlijk, theoretisch althans, slechts één mogelijkheid open. Men kon zo vlug mogelijk een staatsspaarkas oprichten om de kleine deposanten van de Société Générale op te vangen, zodat de bank verder aan haar lot kon worden overgelaten. De opposanten van de bank, Rogier vormde hierop blijkbaar geen uitzondering, hebben met deze tactische marge nooit rekening gehouden. Het wetsontwerp voor de oprichting van een staatsspaarkas werd pas ingediend op 12 mei, net voor de sluiting van de debatten over de nieuwe emissie en werd nooit besproken in het parlement (100). Een staatsspaarkas behoorde toen dus nog niet tot de prioriteiten van de doctrinaire liberalen (101).

Voor de radikalen lag de zaak enigszins anders. De progressist Destriveaux pakte in de kamer uit met de klassieke liberale spaar-ideologie. De staat moest de deposito's van de kleine spaarders waarborgen, want die sommen waren vooral bij de arbeiders het resultaat van lange ontberingen. Bovendien wakkerde het sparen de vooruitziendheid, de werklust en de gehechtheid aan de politieke orde aan, zodat staatsinterventie zeker gerechtvaardigd was. Hulp voor de Société Générale was echter uit den boze, want de staat mocht zich niet garant stellen voor een bank waarvan de toestand zeer onzeker was. De overname van de "kleine" deposito's (tot vijftienhonderd frank, wat toch nog veel was) door de nieuwe staatsspaarkas leek hem het beste alternatief (102).

Ook de radikale pers had een actief aandeel in de oppositie tegen de Société Générale. "La Nation", pas opgericht en radikaal-republikeins van inspiratie, trok fel van leer tegen "la grande banque".

(99) *Annales... Kamer*, zitting van 11 mei 1818, p. 1626.

(100) *Annales... Kamer*, zitting van 12 mei 1848, p. 1654B.

(101) Zie voor deze problematiek het artikel van Sabine Parmentier elders in volgend nummer van dit tijdschrift.

(102) *Annales... Kamer*, zitting van 10 mei 1848, p. 1616.

Ze moest zichzelf maar zien te redden, want staatsinterventie zou erop neerkomen dat de overheid haar waarborg gaf aan de speculaties van een bank waarop ze geen enkele controle had. Integendeel, de Société Générale werd geholpen omdat ze vrienden had binnen het staatsapparaat; was er een andere reden om de bank te steunen dan "... parce qu'ils se trouvent parmi les gros déposants de la Société Générale beaucoup des parents et amis de nos gouvernants" ? (103). "La Nation" was echter niet te vinden voor de oprichting van kredietinstellingen door de staat. De overheid zou veel beter de arbeidersspaarbanken subsidiëren zoals in Groot-Brittannië met de "saving banks" gebeurde (104). "Le Débat Social", eveneens radikaal geïnspireerd, maar hoe langer hoe meer ten prooi aan interne redactionele twisten, had een ander plan. De krant verwierp zowel steunmaatregelen voor de Société Générale als een staatspaarkas. Steden met minstens twaalfduizend inwoners zouden het initiatief moeten nemen voor de creatie van een spaarkas die tegelijk kredieten aan de handel en de nijverheid zou verstrekken en zo kon bijdragen tot een betere organisatie van de economie (105).

Hoewel binnen de radikale groep de afkeer voor de Société Générale algemeen verspreid was, liepen hun alternatieven veel te ver uit elkaar om regeringsinterventie ten voordele van de bank te verhinderen; hun politieke impact was daarvoor overigens te gering.

Tijdens de stemming over het artikel dat de uitbetaling van de intresten en dividenden regelde, kwam het tot een scherp conflict binnen het kabinet. Veydt onthield zich en verbrak zo de regeringssolidariteit en dat was voor Frère-Orban de druppel die de emmer deed overlopen : hij diende zijn ontslag in. De Koning aanvaardde het niet en na het aftreden van Veydt, officieel om gezondheidsredenen, maar hij werd vrijwel onmiddellijk directeur van de Société Générale, ruilde Frère-Orban het kabinet van Openbare Werken voor dat van Financiën (106).

(103) *La Nation*, 27 april 1848, 1, 2, p. 1C; 2 mei 1848, I, 7, p. 1B; 12 mei 1848, I, 17, p. 1B-C.

(104) *La Nation*, 19 mei 1848, I, 23, p. 1A-B.

(105) A. GHYSSENS, *op.cit.*, p. 239 en 246.

(106) P. HYMANS, *op.cit.*, deel 1, p. 221. "Arrêté Royal qui nomme six directeurs de la Société Générale pour favoriser l'industrie nationale", *Pasinomie*, Brussel, 12 juni 1848, p. 305. Het ambt van minister van Financiën werd door Rogier eerst aan Delfosse aangeboden, maar hij weigerde omdat hij onmogelijk kon instaan voor de uitvoering van een wet die hij zo hevig bestreden had. Brief van Delfosse aan Rogier van 20 mei 1848, A.R.A.B., *Papieren Charles Rogier* nr. 287.

Na de eindstemming in de Senaat haalde de Société Générale haar slag thuis, weliswaar met heel wat vertraging. Ze mocht voor twintig miljoen biljetten met gedwongen koers uitgeven, uitsluitend om het hoofd te bieden aan de opvragingen van de spaargelden. De bank moest daarenboven, wanneer de regering daarom verzocht, biljetten uitgeven ten behoeve van de staatskas, ten belope van maximaal twaalf miljoen frank. De Société Générale werd wel verplicht enkele toegevingen te doen : drie regeringscommissarissen zouden nauwlettend op alle verrichtingen toezien, de bank moest een intrest van vier procent op de emissie betalen (het parlement was dus strenger geweest dan de regering) en de uitbetaling van intresten en dividenden werd opgeschort totdat de som geamortiseerd zou zijn (107).

De oppositie in pers en parlement had niet het verhoopte resultaat, maar de crisis van 1848 en de perscampagne hebben zeker mee het pad geëffend voor de oprichting van de Nationale Bank in 1850. De geringe sympathie voor de Société Générale is trouwens opvallend. Enkel "L'Émancipation", waaraan Malou meewerkte en de gematigde "L'Indépendance", waarin Leopold I belangen had, steunden de bank (108). Het weerwerk van sommige parlementairen bleef evenmin zonder gevolg. De goedkeuring van het ontwerp liep niet alleen aanzienlijke vertraging op, de Société Générale moest ook harde voorwaarden slikken : stopzetting van uitbetaling van intresten en dividenden en een strakke regeringscontrole. Die liep echter niet van een leien dakje. Frère-Orban die met de uitvoering ervan belast werd, interpreteerde zijn bevoegdheden zeer ruim.

5. DE UITVOERING VAN DE WET

Uit het rapport dat de minister van Financiën in februari 1849 aan het parlement voorlegde, bleek al dat de Société Générale probeerde de verplichtingen die de wetgever haar had opgelegd te omzeilen.

De bank had gepoogd de opschorting van de betaling van intresten en dividenden te ontlopen door aan de aandeelhouders die bij de Société Générale geen schulden hadden, een obligatie met een opbrengst van vijf procent uitbetaalbaar na de amortisatie van de

(107) "Loi autorisant une nouvelle émission de billets de banque de la Société Générale", *Pasinomie*, Brussel, 22 mei 1848, p. 195.

(108) *L'Indépendance*, 30 april 1848, nr. 121, p. 5 en 1 mei 1848, nr. 122, p. 1. *L'Émancipation*, 8 mei 1848, XIX, 129, p. 2C-3A.

emissie te verstrekken. De maatregel was gestuit op het verzet van de regering (109).

Het controlerecht gaf aanleiding tot de meeste strubbelingen. De bank weigerde de regeringscommissarissen inzage te geven van de processen-verbaal van de direktieraad en de namen van de debiteurs kenbaar te maken. De commissarissen waren daarenboven voor alle inlichtingen aangewezen op de secretaris van de bank; de direkteurs kregen ze zelden te zien. De systematische negatie van de rechten van de regeringscommissarissen stuitte Frère-Orban tegen de borst. De controverse begon eind juli en gaf aanleiding tot heel wat briefwisseling. De Société Générale bleef volharden in haar hypocriete houding en hield staande dat de wetten : "... n'ont été ni proposées, ni défendues comme des mesures prises dans l'intérêt de la Société Générale et en effet elles n'ont pas ce caractère" (110). Een strakke controle was dan ook niet gerechtvaardigd.

De discussie bleef aanslepen tot vijf september, nadat Frère-Orban genoegdoening had gekregen. In zijn laatste brief kon hij het toch niet nalaten de bank van antwoord te dienen. Hij nam daarbij geen blad voor de mond en weerlegde één na één de argumenten van de Société Générale.

De moeilijkheden van de bank waren niet te wijten geweest aan politieke troebelen, die versnelden slechts een proces "... dont le germe existait depuis longtemps et que la véritable cause, la cause principale des embarras,..., résidait dans une trop grande extension donnée aux affaires, dans les spéculations qu'elle n'aurait point de faire, dans l'immobilisation d'une trop grande masse de capitaux...". De Société Générale was de enige schuldige voor haar problemen, het inroepen van overmacht was slechts een drogreden "... si elle (de Société Générale) n'avait pas enfoui surtout dans les spéculations sur les actions industrielles les capitaux énormes provenant des caisses d'épargne, il est probable qu'elle n'aurait pas eu besoin de réclamer l'intervention de l'Etat. L'appel fait au gouvernement atteste combien était impérieuse la nécessité qui pèsait sur la Société Générale; car elle n'a pas pu résoudre qu'à la dernière extrémité à abdiquer son indépendance et à accepter un contrôle pour lequel elle avait toujours montré la plus grande répugnance".

De Société Générale had ook bij Frère-Orban aangevoerd dat ze gezorgd had voor de continuïteit van het openbaar krediet. Hij re-

(109) Document nr. 134. *Annales... Session ordinaire de 1849-50*. Kamer, zitting van 16 februari 1848, pp. 903-905.

(110) Kopie van een brief van de direktie van de Société Générale aan Frère-Orban van 21 augustus 1848, A.R.A.B., *Archief Société Générale* nr. 131.

plikeerde dat de staat ook zelf biljetten had kunnen uitgeven (111).

In de context van 1848 was die uitspraak, gezien de onwil van de regering en eigenlijk ook van het parlement om het krediet te reorganiseren, zeker overdreven. De staat was nog altijd aangewezen op de Société Générale, de regering kon enkel proberen de bank zo strak mogelijk te controleren, een kans die Frère-Orban niet onbenut liet.

6. SLOTBESCHOUWINGEN

Laten we na dit in hoofdzaak chronologisch-evenementieel relaas weer aanknopen bij de probleemstelling : welke plaats bekleedden de pressiegroepen in de toenmalige burgerlijke democratie ?

Het staat als een paal boven water dat de Société Générale in 1848 optrad als een pressiegroep : onttrokken aan elke controle en op een informele wijze maande ze eerst Veydt, dan de hele ministerraad en tenslotte d'Elhougne aan om een gunstmaatregel voor de spaarkas door te drukken, daarbij gesteund door Leopold I.

Wat de aard van de pressie betreft, valt de handige argumentatie onmiddellijk op. In de verschillende brieven werd eerst "aangetoond" dat de bank geen enkele verantwoordelijkheid droeg voor haar moeilijkheden, ze was aan overmacht ten prooi gevallen, zodat regerings-interventie zeker verantwoord was. De Société Générale wees vervolgens herhaalde malen op de "diensten" die ze aan het land bewezen had — en waarbij ze zelf natuurlijk ook haar voordeel had gedaan — een wederdienst was dus niet meer dan rechtvaardig.

De tweede component van deze soms toch wel zware morele druk was een dreigement : als de staat de Société Générale niet ter hulp kwam, zou de nijverheid in moeilijkheden geraken, wat gezien de werkloosheid en de gespannen sfeer van 1848 aanleiding zou kunnen geven tot politieke en sociale troebelen.

Het pressiemechanisme was tweeledig : op de ministerraad werd druk uitgeoefend naar aanleiding van een gewone vraag om inlichtingen, terloops bijna. Anderzijds zette de bank bepaalde vertrouwenspersonen die een centrale plaats bekleedden in het besluitvormingsproces onder pressie.

Het uitoefenen van morele druk was voor de Société Générale al voldoende om een gunstmaatregel af te dwingen. De verklaring hiervoor is dubbel : het gedeeltelijk samenvallen van de top van de

(111) Brief van Frère-Orban aan de Meeus van 5 september 1848, *Ibidem*.

bank en de politieke elite en de sleutelpositie die de Société Générale in het toenmalige financieel-economisch systeem bekleedde.

Hierbij moet echter onmiddellijk opgemerkt worden dat de theorieën van de "machtselite" zoals die in de marxiserende politologie opgang maakten, vooral bij Wright Mills en Miliband als verklaringsmodel toch niet helemaal voldoening schenken (112). Het is niet omdat — zoals deze auteurs toch suggereren — de politieke en de economische top laag samenvalt, de economische machthebbers, in dit geval de Société Générale min of meer meester zijn van het staatsapparaat.

Zoals uit ons voorbeeld blijkt en we zijn ons bewust van de beperkingen van ons onderzoek (het gaat immers slechts om een geval) was de relatie veel complexer. De bank kreeg toen ook af te rekenen met verzet binnen de regering, in het parlement en vooral van een groot deel van de pers. Deze gezamenlijke oppositie leidde ertoe dat de bank uiteindelijk wel haar slag thuishaalde, maar niet zonder vrij zware toegevingen, waarbij de regeringscontrole zeker moet beschouwd worden als een fundamentele concessie en allerlei vertragsmanoeuvres. De niet-aflatende kritiek in de pers, bij "L'Observateur" wellicht geïnspireerd vanuit regeringskringen, zat de bank behoorlijk dwars, hoewel geen enkele krant melding maakte van de pressie van de Société Générale. De toezichtsfunctie van de pers moet dan ook sterk gerelativeerd worden : essentiële onderdelen van het besluitvormingsproces waren aan de controle van de cijnskiezers onttrokken.

Van een onderwerping van het staatsapparaat aan de Société Générale was bijgevolg geen sprake, veeleer van een machtsbalans, wat geen synoniem is voor machtsevenwicht. Hoewel het moeilijk is om de grenzen precies te bepalen, kan toch gesteld worden dat het kader van de machtsstrijd twee duidelijke limieten had : het ontbreken van een reëel tegengewicht voor de Société Générale en daaraan gekoppeld de consensus die er binnen de regering en de burgerlijke vleugel van het parlement bestond om het kapitalisme verder uit te bouwen. Een openbare kredietsector bestond niet, de marges van de oppositie waren dus niet zeer groot, het ging immers in laatste instantie om de keuze tussen het behoud of de gedeeltelijke ineenstorting van het toen bestaande economische systeem.

Blijft tot slot nog de vraag welke politieke krachten in de strijd betrokken waren en welke motieven hun houding inspireerden.

(112) C.W. MILLS, *The power elite*, Londen, New-York, 1956; R. MILIBAND, *De staat in de kapitalistische maatschappij*, Amsterdam, 1976², pp. 29-50.

Eens te meer bleek dat de Société Générale kon rekenen op vertrouwenspersonen in de verschillende beleidsorganen. Veydt verdedigde de belangen van de bank bijzonder efficiënt in de minister-raad, daarbij gesteund door de Koning. In het parlement was d'Elhougne een uitstekend advocaat voor de Société Générale terwijl Jules Malou als verslaggever van de onderzoekscommissie wellicht een te negatief oordeel over de bank kon verhinderen. Uiteindelijk haalde de Société Générale ook in het parlement haar slag thuis, maar de pers was veel minder tegemoetkomend : enkel "L'Indépendance" en "L'Émancipation" steunden de bank.

De meest virulente verdedigers van de Société Générale werden ongetwijfeld gedreven door eigenbelang, ze waren immers aandeelhouder. Enkel d'Elhougne vormde hierop een uitzondering. Sommige parlementairen verwierpen dan weer het beleid dat de bank had gevoerd, maar wilden gezien de crisissituatie niet zo ver gaan haar aan haar lot over te laten (113).

Bij de tegenstander kunnen we verschillende groepen onderscheiden. In de eerste plaats de vertegenwoordigers van de Banque de Belgique zoals Desmanet de Biesme en de door de bank gepatroneerde "Le Politique". Hun weinig tegemoetkomende houding ligt voor de hand.

De kern van de oppositie tegen de Société Générale lag echter bij enkele kopstukken van het doctrinaire liberalisme : Lebeau, Delfosse en in mindere mate Rogier en Frère-Orban. Ze werden niet gevolgd door alle doctrinairers, wel door hun radicale geestesgenoten en door de traditionalistische grootgrondbezitters, meestal van katholieken huize.

De drijfveren van deze groepen liepen logischerwijze uiteen. De grootgrondbezitters en meer algemeen sommige katholieken zagen in de Société Générale de motor van de moderniteit en vreesden dat de traditionele maatschappijstructuren in het gedrang zouden komen (114).

Ook voor de radikale liberalen speelden dergelijke principiële motieven. We wezen er al eerder op dat zij de Société Générale en het financieelkapitaal in het algemeen als de schuldigen aanwezen voor de armoede van de lagere sociale klassen.

De doctrinaire liberalen hadden twee redenen om de Société Générale de gevraagde overheidssteun te ontfangen. De crisis van 1848 bood een unieke gelegenheid om de activiteiten van de Société Générale in een slecht daglicht te plaatsen, wat een bijkomend argument

(113) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, pp. 265-266.

(114) B.S. CHLEPNER, *Le marché financier...*, p. 34.

kon zijn voor de uitbouw van een openbare kredietsektor.

Wellicht speelden ook electorale motieven mee. Banken en NV's stonden bij een groot deel van de publieke opinie nog steeds in een slecht daglicht. Dat gold zeker voor de middengroepen zoals kleinere ondernemers, neringdoeners en handelaars waar de liberalen een groot deel van hun kiezers haalden (115). Het zou electoraal alleszins weinig lonend geweest zijn onvoorwaardelijk aan de wensen van de Société Générale tegemoet te komen.

Kortom, redenen genoeg om tegen de bank te ageren en het ontbrak de oppositie allerminst aan tactisch en strategisch doorzicht. De plannen van de Société Générale dwarsbomen was gezien de sleutelpositie van de grootbank geen haalbare kaart.

**LES GROUPES DE PRESSION DANS LA PREMIERE MOITIE
DU XIXe SIECLE
LE CAS DE LA SOCIETE GENERALE DURANT LA CRISE
FINANCIERE DE 1848**

par
Dirk LUYTEN

RESUME

A la suite de la crise politique de 1848 la Société Générale connut des difficultés. Elle avait eu recours aux dépôts de la caisse d'épargne pour procurer des crédits à long terme aux entreprises qu'elle patronnait. Pris de panique, les épargnants réclamaient en masse leurs dépôts et ceux qui détenaient des billets de banque demandaient qu'on les leur échangeât en espèces sonnantes. La situation devenait intenable par manque de liquidités, même si la loi du 20 mars 1848 permit à la banque d'émettre pour 20 millions de billets à cours forcé.

Le 13 avril la Société Générale demanda à l'Etat d'intervenir en permettant une nouvelle émission de billets à cours légal. Le gouvernement, le parlement et la presse étaient divisés à cet égard. La plupart des libéraux doctrinaires, dont le Chef de cabinet Rogier et le ministre Frère-Orban s'opposaient. Ils étaient soutenus par les radicaux, par une partie de l'aristocratie et par la plupart des journaux. Les intérêts de la Société Générale étaient défendus par le Ministre des Finances Veydt, par Léopold I et par les parlementaires qui avaient des liens avec la banque.

Rogier et Frère-Orban différaient la décision. Confrontée à cette situation, la Société Générale exerçait des pressions sur Veydt, sur le Conseil des ministres et sur le député d'Elhougne, président de la Section centrale. La banque prophé-

(115) B.S. CHLEPNER, *La banque...*, p. 256; E. WITTE, "De Société Générale...", pp. 22-23.

tisait l'image d'une crise économique et politique en l'absence d'une décision gouvernementale opportune pour elle. D'autre part elle faisait présenter l'intervention demandée à l'Etat comme une compensation pour les "services" qu'elle lui aurait rendus dans le passé.

La Société Générale obtint enfin gain de cause, mais non sans concessions. La plus importante fut la constitution d'une commission parlementaire pour examiner la situation financière de la banque.

Refuser tout à fait les demandes de la Société Générale aurait été impossible. En effet, l'absence d'un secteur financier public rendait la Société Générale indispensable dans le développement capitaliste.

PRESSURE GROUPS IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY A CONCRETE CASE : THE SOCIETE GENERALE DURING THE FINANCIAL CRISIS OF 1848

by
Dirk LUYTEN

SUMMARY

As a consequence of the political crisis of 1848 the Société Générale got into trouble. It had used the deposits of the savings bank to provide long-term credits to the companies it patronised.

Panic-struck savers withdrew their money and those who owned banknotes wanted to change them for hard currency.

Because of this lack of fluid assets, the situation became impossible, although a law of 20 March 1848 allowed the bank to issue banknotes with an imposed currency for a value of 20 million Belgian Francs.

On 13 April the Société Générale asked the State to intervene a second time by permitting the issue of a new series of banknotes with legal market value. The opinions of the Government, Parliament and the press were divided.

The larger part of the doctrinal Liberals, among whom the Cabinet Leader Rogier and Minister Frère-Orban, were against the proposal. They were supported by the radicals, a part of the aristocracy and most newspapers.

The interests of the Société Générale were defended by Minister of Finance Veydt, by Leopold I and by those Members of Parliament who had connections with the bank.

Rogier and Frère-Orban delayed the decisive process. Confronted with this situation the Société Générale put Veydt, the Council of Ministers and the representative of the people d'Elhougne, who was the Chairman of the Central Section, under pressure.

The bank conjured up images of a political and economic crisis if the government did not accept its demands. On the other hand the intervention of the State was presented as a compensation for "services" rendered by the bank to the State.

Finally the demands of the bank were met, be it not without considerable concessions on its part. The most important one was the investigation of its financial situation by a parliamentary commission.

It would have been impossible to ignore the demands of the Société Générale completely. The lack of a public credit system made the Société Générale indispensable for the capitalist development.

Dirk Luyten, Bundersstraat 3, 3171 Hulshout